

Ветоха-Копадзе М. Є.

асистент кафедри дизайну та історії мистецтва інституту мистецтв, ДВНЗ "Прикарпатський університет імені Василя Стефаника"

## ЄВРОПЕЙСЬКІ ВПЛИВИ НА ПРОЦЕС ФОРМОТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ФОРМЕНОГО ОДЯГУ КІНЦЯ ІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

*Анотація.* Розглядаються історичні передумови появи та розвитку українських одностроїв, простежується вплив країн Європи на процеси формування спортивної і військової моди у Західній Україні. Подано детальний опис зразків чоловічого й жіночого форменого одягу.

**Ключові слова:** формотворення, однострій, униформа, формений одяг.

*Анотация.* Ветоха-Копадзе Мирослава. Влияние европейской униформы на формообразующие процессы украинской форменной одежды кон. XIX – первой трети XX века. В статье рассматриваются исторические предпосылки появления и развития украинских мундиров, прослеживается влияние стран Европы на процессы формирования западноукраинской спортивной и военной моды. Сделано подробное описание мужской и женской форменной одежды.

**Ключевые слова:** формообразующие процессы, униформа УСС, промышленный переворот, униформа гимназиста, униформа ландвера пехоты, теннисная униформа.

*Annotation.* Vetocha-Kopadze Myroslava. Influence of European uniforms to form-making processes of the Ukrainian uniforms in the late XIX – the first third of XX century. The article considers the historical reasons of the emergence and development of Ukrainian uniforms, traces the influence of Europe on the development of Western Ukrainian sports and military fashion. The detailed description of male and female uniforms is made.

**Keywords:** form-making processes, uniform USS, industrial revolution, gymnasium uniforms, uniform of landver infantry, tennis uniform.

Надійшла до редакції 08.04.2011

**Постановка проблеми.** Однією з умов успішного становлення української державності є утвердження позицій національної культури. У цьому зв'язку необхідним є вивчення історії: етнічно-культурологічних джерел, пам'яток матеріальної, духовної культури, які ідентифікують соціально-економічні, політичні, обрядово-побутові риси минулих часів. Реалії етнічного побуту найповніше прослідковуються в одязі. Саме одяг є сталою і невід'ємною частиною культури кожного народу, й існування в ній різновидностей етнічних культур.

Це стосується не лише традиційно-побутового та святкового одягу, але і одягу спеціального функціонального призначення. Наша стаття має на меті розглянути розвиток українських строїв, і простежити, який вплив мали країни Європи на їх формотворення.

**Результати дослідження.** Західна Україна кінця XIX – першої третини XX ст. входила до складу Російської та Австро-Угорської імперій. Відтак перебувала під впливом різних культур. Економічні, політичні, соціокультурні процеси, які відбувалися в кожному з її регіонів, характеризувалися особливостями тієї держави, до якої вони входили. Саме на цей період часу припадають дві світові війни, виникнення комуністичних і фашистських режимів, розкол світу на два табори, розвал колоніальних імперій і поява нових незалежних держав. Центрами імперій виступали індустріалізовані країни Європи, в яких упродовж XIX – початку XX ст. відбувся промисловий переворот. Це був час найвищого розквіту традиційних видів масових спортивних розваг, коли відкривалися танцювальні зали, утворювалися футбольні, бейсбольні, хокейні, баскетбольні клуби, тривала підготовка до перших олімпійських ігор, зароджувався скаутський рух.

Мистецькі напрями початку XX ст. об'єдналися під назвами модернізм та авангардизм. Із соціально-економічними змінами і технічним прогресом у суспільстві починає розвиватися соціальна функція одягу, тобто виникає потреба у спеціальному одязі. Художник Карел Гонзік в 20-х роках минулого століття писав, що «... Вони знайшли такий стиль в одязі, який був пристосований до їхнього способу життя та роботи. Ці люди носять шапки, які щільно сидять на голові і їх не здує вітром, взуття з подвійною підошвою, водонепроникною, наскільки це можливо, і короткий плащ, який не сковує рухів і не заважає бігти. Але і цей плащ легко може бути виключений з їхнього гардеробу, хоча б тому, що одні його взагалі не мають можливості придбати, а інші – вважають зайвою перешкодою в роботі. Відтак переважна більшість робітників ходять у куртці, під яку взимку одягають светра. Позаяк рукави і комір сорочки швидко брудняться, вони віддають перевагу сорочкам з короткими рукавами, а комір замінюють шарфом, який зав'язують навколо шиї. І хоча цей костюм, частинами придбаний у лахмітника, має численні латки, представникам четвертого стану не можна відмовити у своєрідній істинній елегантності. Вони рухаються вільно, з безтурботною недбалістю,



рис. 1. Стрій баскетбольний початку XX ст.

якої бракує міщанам, які ніби бояться порушити бездоганність свого костюму».

Під впливом модних тенденцій початку XX сторіччя форма спецодягу зазнає реконструкцій. Період модернізму, який панує в європейських країнах, породжує елегантний робочий одяг — індивідуальний костюм для людей різних професій, що потребують спеціального захисту тіла. Велика увага приділяється уніформі військових організацій, яка в цей час зазнає змін.

Атмосфера, що панувала в європейських країнах того часу, не оминула українські землі, зокрема їх західну частину. Соціально-економічне, політичне становище сприяло зародженню і розвитку парамілітарних товариств — «Соколів», «Лугівців», «Січовиків», «Пластунів». На базі українських гімназій відкривалися гуртки і об'єднання, діяли недільні школи тощо. Захоплення спільноти різними видами спорту та відвідування парамілітарних об'єднань спонукає модельєрів до створення форменого одягу для різних видів занять, який набуває розповсюдження у соціальній моді. Популярність спортивних змагань, які відвідують навіть жінки, дає поштовх до створення святкового спортивного одягу.

Кожен рід занять мав свій однострій. Форма для занять волейболом, баскетболом складалася із штанів і сорочки. Це ми можемо простежити на світлинах команд «Сокола — Батька», які були зафіксовані на початку XX ст. Їхній стрій був аналогом строю європейського, який складався із бавовняної сорочки і штанів блумерсів (рис. 1).

Тенісний костюм у Європі початку XX ст. виглядав таким чином: сорочка з коміром «стійка» без краватки (за тенденціями моди того часу), яка декорована мережкою або зашита на гудзиках, обтягнутих тканиною, та спідниці із м'якої шерстяної або саржевої тканини. Ансамбль завершувався невеликим капелюшком від сонця та взуттям — м'якими капцями із парусини на шнурівках. Костюм, який зародився в Англії, шили зі світлих тканин (рис. 2). Натомість в Україні жіночий стрій для тенісу складався із сукні вільного крою (світлого кольору з короткими рукавами) та легкого спортивного взуття. Одяг для чоловіків виглядав таким чином: взуття білого кольору, довгі брюки і сорочка. Захоплення



рис. 2. Тенісний  
стрій  
кінця XIX ст.

1899



рис. 3. Велострій поч. XX ст.

спортом розповсюджується у Європі, тому і розвиток строю там відбувся значно раніше ніж в Україні.

Наприкінці XIX — початку XX ст. погляди на місце жінки в суспільстві були неоднозначні. З одного боку, у свідомості панував витончений жіночий образ, а з іншого — доволі гучно почали лунати заклики до боротьби за рівноправність і свободу жінки. Саме тому вони перестають лише спостерігати за подіями, які відбуваються, але й безпосередньо беруть у них участь. Велоспорт, стрільба із лука, гра в гольф

1901



рис. 4. Одяг для хлопчиків початку XX ст.



рис.6. Заняття у недільній школі в дворі Успенської церкви



рис. 5. Стрій гімназистів початку XX ст.

потребують створення зручного строю для жінок.

Велострій складався із бавовняної або шовкової блузи, що застібалася спереду (із коміром стійкою, бантом або краваткою на шиї), широких шароварів до колін із м'якої тканини та пояса по талії, головного убора у вигляді капелюшка та взуття – черевиків на м'якій підошві зі шкіри, які застібалися на гачки, гудзики або зав'язувалися шнурівками (рис.3). У 1890-х роках захоплення велоспортом поширюється у Львові, жіночий одяг для такої їзди був аналогом європейському, те ж простежується й у чоловічому вбранні.

Нових форм набуває дитячий одяг, який не зберігає тенденції копіювати одяг дорослих. Характерні риси костюму відповідають віковим ознакам дітей. Створення єдиної форми одягу було запроваджено у пансіонах, гімназіях, військових школах, куди на той час скеровували дітей здобувати освіту. У 20-х роках минулого століття стало модним підкреслювати фігуру, і дітям запропонували одяг, що нагадувала військову або морську уніформу – так з'явився відомий «матроський» костюм, який існує дотепер. Поява штанів у костюмі є наслідком захоплення уніформною, яке виникло після революції. Формений одяг набув статусу святкового і церемоніального (рис.4, 5). Одяг хлопчиків складався з довгих штанів, які вдягалися з білими гольфами, і туфлями відкритого типу. Актуальними були сорочки з глибоким вирізом, короткий двобортний, рідше однобортний, жилет і коротка куртка. Форма для хлопчиків-ліцеїстів нагадувала військовий стрій. Дівчатка-гімназистки були одягнуті в сукні темного кольору, приталеного силуету, з довгими рукавами, які закінчувалися на манжет. Сукня застібалася в один ряд гудзиків і завершувалася коміром-стійкою. Поверх неї вдягався фартух, низ якого оздоблювався воланом.

Українська форма для гімназистів зберігала ознаки європейської, проте із розвитком національної педагогіки і поширенням патріотичного виховання

вона набуває ознак народного строю (рис.6).

Центром українського визвольного руху став Львів, де було засновано військово-патріотично-спортивну організацію «Січ». Об'єднання передбачало патріотичне виховання молоді. Згодом воно переросло в Українській Січовий Союз і стало основою для «Пласту», «Сокола» та «УСС». На початку створення легіону «УСС» добровольці були одягнуті у власне брання. Члени парамілітарних організацій носили свої воєнізовані однострої. Стрій січовика складався із кітеля, пошитого з низькоякісного сукна захисного кольору, який прикрашали петлиці, а горловина завершувалася комір-стійкою. Також до однострою належали штани прямого крою та шинель. До комплексу входили полотняні рюкзаки. Спорядження складалося із шкіряного поясного ремня, на якому носили підсумки. Кепі стрільця прикрашала «чічка» в національних кольорах та значок. В останні роки війни в УСС був створений «пробоевий відділ». Його стрільці носили стандартний однострій, але на ліктях кітелів та колінах штанів нашивали посилення із шкіри, щоб запобігти передчасному зношуванню одягу. Замість кепі штурмовики одягали сталеві шоломи. З кінця 1916 року штани прямого крою були замінені на бриджі, які носились разом з обмотками.

Члени особливого складу штурмових частин австро-угорської піхоти носили обмундирування своїх полків, але їх легко можна було впізнати за такими характерними деталями, як шкіряні наколінники і налокітніки, а також обов'язковою наявністю сталевих шоломів. Обмундирування піхотних частин ландвера в мирний час складалося з блузи сіро-блакитного кольору із зеленими пагонами і клапанами на комірі, кепі, панталонів і шинелі сіро-синього кольору.

Українські легіонери носили загальноавстрійський піхотний однострій, але різнилися головним убором. УСС носили шапки – мазепинки із жовто-блакитною кокардою.

**Висновки.** Загалом розвиток українського військового однострою був складним, бракувало коштів на пошиття, вимушене підпільне існування тощо. Західноукраїнський формений одяг кінця ХІХ — початку ХХ ст. певною мірою був засобом самоствердження української нації та став важливою частиною національної культури.

#### Література:

1. *Nowakowski T.* Armia Austro-Wegierska. 1908–1918. – Warszawa, 1992.
2. *Тканко З.* Моделювання костюма в Україні ХХ століття/ З.Тканко, О.Коровицький.-Львів,2000
3. Український народний одяг ХVІІ – початок ХІХ ст. в акварелях Ю.Глоговського. К.: Науковадумка, 1988.
4. *Боберський І.* Забави і гри рухові. – Львів, 1904.
5. *Буровик К.* Родословная вещей. – М., 1991. – С. 90.
6. Військові урядовці та адміністративні старшини Армії УНР 1919–1922 рр.: однострої, відзнаки, ранги // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2002.
7. Галицько-Український полк ім. Богуна // Однострій. – 2000. №4.
8. *Глоговський Ю.* Український народний одяг ХVІІ – поч. ХІХ ст. в акварелях. –К., 1995.
9. *Керницький І.* Король стрільців. – Львів, 1943.
10. *Крип'якевич І. Гнатович Б.* Історія українського війська. – Львів, 1936.
11. *Кун Л.* Всеобщая история физической культуры и спорта.
12. *Нога О.* Світ Львівського спорту 1900–1939. – Львів, 2004.
13. Проблемы дизайна в костюме.- М., 1992.
14. *Расине О.* Иллюстрированный атлас истории моды. – М., 2008.
15. Спортивне Товариство «Україна» // Львівські вісті. – Львів, 1942.
16. *Трильовський П.* Гей, там на горі „Січ» іде ! – Канада,1965.
17. *Стамеров К.К.* Нариси з історії костюмів = Sketches from the history of costumes/ Художник М.Н.Грох.- К.: Мистецтво, 2007.- 432с: іл.
18. *Тищенко Л.* Одяг наших предків// Чумацький шлях.- 2003.- №5 [Декоративно-вжиткове мистецтво в побуті].